

**Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет економічних відносин та фінансів
Кафедра економіки та бізнесу**

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ І СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ

**Методичні вказівки
для самостійного вивчення дисципліни
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної та заочної форми навчання за спеціальністю 051 «Економіка»**

Харків – 2024

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет економічних відносин та фінансів
Кафедра економіки та бізнесу

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ І СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ

Методичні вказівки
для самостійного вивчення дисципліни
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної та заочної форми навчання за спеціальністю 051 «Економіка»

Затверджено рішенням науково –
методичної комісії факультету
економічних відносин та фінансів
Протокол № 1 від 25 вересня 2024 р.

Харків – 2024

УДК 331(072)

Е 40

Схвалено
на засіданні кафедри економіки та бізнесу
Протокол № 2 від 02 вересня 2024 р.

Рецензенти:

Л.О. Ломовських, докт. екон. наук, професор кафедри глобальної економіки
Державного біотехнологічного університету

М.С. Пономарьова, канд. екон. наук, доц. кафедри ЮНЕСКО Державного
біотехнологічного університету

Е 40 Економіка праці і соціально-трудові відносини: методичні вказівки для
самостійного вивчення дисципліни для здобувачів першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форми навчання
за спеціальністю 051 «Економіка». / укладач О. В. Бухало; ДБТУ. –
Харків: 2024. – 36 с.

Методичні вказівки для самостійного вивчення дисципліни «Економіка
праці і соціально-трудові відносини» містять опис, програму та структуру
викладання навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання
здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 051
«Економіка». Наведена деталізована тематика теоретичного та практичного
курсів дисципліни. Методичні вказівки містять запитання для проведення
підсумкового контролю знань, список рекомендованої літератури. Методичні
вказівки можуть бути корисними та цікавими для здобувачів інших
спеціальностей, науково-педагогічних працівників, керівників і спеціалістів
підприємств та організацій тощо.

Методичні вказівки призначені здобувачам першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання спеціальності 051
Економіка.

УДК 331(072)

Відповідальний за випуск: О.В. Бухало, кандидат економічних наук,
доцент

©Бухало О.В., 2024

©ДБТУ, 2024

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Економіка праці і соціально-трудові відносини» складається із загальних та специфічних соціально-економічних питань, які виникають в соціально-трудових відносинах нашої держави, таких як ефективне використання людських ресурсів у суспільному виробництві, забезпечення зайнятості та соціальної підтримки різних верств населення.

Вивчення курсу надає здобувачеві змогу опанувати основи економічних знань з проблем ринку праці і соціально-трудових відносин. Здобувач повинен усвідомити сутність процесів, які відбуваються в соціально-трудовій сфері України, а саме: динаміку зайнятості трудових ресурсів, формування, функціонування й розвиток системи нових соціально-трудових відносин, специфіку існування ринку праці, методи управління людськими ресурсами та організації праці, методику оцінювання її ефективності й оплати тощо.

Здобувач повинен навчитися управляти процесами організації праці на макро- і макрорівні, що дозволить йому адаптуватися до ринку праці та сприятиме ефективному включенню до системи соціально-трудових відносин в умовах ринкової економіки.

Самостійна робота здобувачів допоможе їм детальніше усвідомити сутність соціально-трудових відносин у суспільстві, досягнути поставлених цілей та завдань, розвитку отриманих знань, умінь та навичок.

Розроблені у методичних вказівках завдання допоможуть здобувачам у повній мірі опанувати теоретичні знання та здобути практичні навички їх використання на практиці, що у свою чергу, сприятиме формуванню висококваліфікованих фахівців.

Практичні завдання охоплюють переважну більшість тем, передбачених робочою програмою з дисципліни. Методичні вказівки можуть бути використанні, як для аудиторної, так і для самостійної роботи здобувачів денної та заочної форми навчання.

Метою навчальної дисципліни є формування у здобувачів системи теоретичних знань і практичних навиків щодо володіння категоріями, поняттями та механізмами економіки праці на різних рівнях управління, засвоєння принципів та механізмів формування соціально-трудових відносин, функціонування ринку праці.

Завдання дисципліни:

- ознайомлення з функціонуванням механізму системи соціально-трудових відносин;
- навчання проведенню ґрунтовного аналізу соціально-трудових процесів;
- формування знань про процеси, явища та тенденції у сфері соціально-трудових відносин;

- навчання здобувачів використовувати отримані знання у конкретних процесах управління соціально-трудовими відносинами;
- ознайомлення з організацією праці та забезпечення її високої ефективності на всіх рівнях;
- формування ставлення здобувачів до власного трудового потенціалу;
- вміння нарощувати та ефективно використовувати людський капітал.

Після вивчення дисципліни здобувач повинен знати:

- теретичні основи економіки праці і соціально-трудових відносин;
- показники людського розвитку в Україні;
- особливості соціально-трудових відносин у системі ринкової економіки;
- кон'юнктуру ринку праці та його інфраструктуру;
- методи державного регулювання зайнятості населення;
- умови праці, фактори їх формування та систему охорони праці;
- об'єкти та методик нормування праці;
- механізми регулювання та систему оплати праці;
- методик планування продуктивності праці.

Здобувач повинен уміти:

- аналізувати та планувати трудові показники;
- розбиратися у різних типах трудових договорів;
- користуватися інструментарієм нормування і оплати праці різних категорій персоналу;
- вміти застосовувати різні методи оцінки ефективності соціальної політики.

Програма навчальної дисципліни.

Розділ 1. Економіка праці та соціально-трудові відносини як навчальна дисципліна та напрям наукових досліджень.

Тема 1. Основи економіки праці та соціально-трудових відносин.

1.1. Завдання навчальної дисципліни «Економіка праці та соціально-трудові відносини», зв'язок з іншими дисциплінами.

1.2. Соціально-трудові відносини на сучасному етапі.

1.3. Категорія «праця» - економічна сутність та суспільне значення, зміст, характер та види праці

1.4. Економіка праці та соціально-трудові відносини як напрям наукових досліджень.

Тема 2. Населення України та характеристика трудового потенціалу.

2.1. Розміщення населення України.

2.2. Трудовий потенціал та його використання

2.3. Економічне зростання, зайнятість, рівень життя населення.

2.4. Показники людського розвитку в Україні.

Тема 3. Системне поняття соціально-трудових відносин.

- 3.1. Зміст, склад та структура соціально-трудових відносин.
- 3.2. Суб'єкти соціально-трудових відносин в суспільстві.
- 3.3. Соціально-трудові відносини у системі ринкової економіки.
- 3.4. Рівні, принципи і типи соціально-трудових відносин

Розділ 2. Ринок праці у системі соціально-трудових відносин.

Тема 4. Ринок праці його особливості та формування.

- 4.1. Основні елементи ринку праці.
- 4.2. Кон'юнктура ринку праці та його інфраструктура.
- 4.3. Сегментація та гнучкість ринку праці.
- 4.4. Попит та пропозиції на ринку праці їх взаємодія.

Тема 5. Регулювання зайнятості населення.

- 5.1. Види та форми зайнятості населення.
- 5.2. Поняття безробіття його види та рівні.
- 5.3. Державне регулювання зайнятості населення в Україні.
- 5.4. Програми сприяння регулювання зайнятості населення.

Тема 6. Організація праці та її сутність.

- 6.1. Зміст і завдання організації праці.
- 6.2. Поділ і кооперація праці в умовах виробництва.
- 6.3. Організація праці та обслуговування робочих місць.
- 6.4. Умови праці, фактори їх формування та система охорони праці.

Розділ 3. Нормування та регулювання робочого часу, організація оплати праці.

Тема 7. Нормування праці.

- 7.1. Суть, функції і значення нормування праці.
- 7.2. Склад та структура робочого часу.
- 7.3. Об'єкти та методика нормування праці.
- 7.4. Способи вдосконалення нормування праці у сучасних умовах.

Тема 8. Організація оплати праці в умовах ринкової економіки.

- 8.1. Соціально-економічна сутність оплати праці.
- 8.2. Елементи організації оплати праці.
- 8.3. Системи оплати праці.
- 8.4. Механізм регулювання оплати праці.

Тема 9. Тарифна система оплати праці.

- 9.1. Призначення тарифної системи оплати праці.
- 9.2. Елементи системи оплати праці за тарифами.
- 9.3. Доплати на надбавки їх сутність та необхідність.
- 9.4. Особливості безтарифної системи оплати праці.

Тема 10. Аналіз та планування трудових показників.

- 10.1. Взаємозв'язок елементів системи трудових показників.
- 10.2. Аналіз продуктивності праці та чисельності працівників.
- 10.3. Мета, завдання та методика планування продуктивності праці.
- 10.4 Фонд заробітної плати, методика його планування.

Структура навчальної дисципліни

Назви розділів та тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	Загальний обсяг	аудиторних				Самостійна робота	Загальний обсяг	аудиторних				Самостійна робота
		лекції	в тому числі					лекції	в тому числі			
			практичні	лабораторні	індивід.				практичні	лабораторні	індивід.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Економіка праці та соціально-трудові відносини як навчальна дисципліна та напрям наукових досліджень												
Тема 1. Основи економіки праці та соціально-трудових відносин	12	4	2			6	10	1				9
Тема 2. Населення України та характеристика трудового потенціалу	12	4	2			6	10		1			9
Тема 3. Системне поняття соціально-трудових відносин	16	4	4			8	18	1	1			16
Разом за розділом 1	40	12	8			20	38	2	2			34
Розділ 2. Ринок праці у системі соціально-трудових відносин												
Тема 4. Ринок праці його особливості та формування	10	2	2			6	8	1				7
Тема 5. Регулювання зайнятості населення	14	4	4			6	8		1			7
Тема 6. Організація праці та її сутність	12	2	2			8	18	1	1			16
Разом за розділом 2	36	8	8			20	34	2	2			30
Розділ 3. Нормування та регулювання робочого часу, організація оплати праці												
Тема 7. Нормування праці	10	2	4			4	14	1	1			12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 8. Організація оплати праці в умовах ринкової економіки	12	2	4			6	12	1	1			10
Тема 9. Тарифна система оплати праці	12	4	4			4	12					12
Тема 10. Аналіз та планування трудових показників	10	2	2			6	10					10
Разом за розділом 3	44	10	14			20	48	2	2			44
Усього годин	120	30	30			60	120	6	6			108

Самостійне опрацювання тем

Відповідно до робочої програми підготовки фахівців освітнього рівня бакалавр галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», з дисципліни «Економіка праці і соціально-трудові відносини» здобувача повинні певний проміжок часу присвятити самопідготовці.

З цією метою підготовлені рекомендації, які допоможуть здобувачам закріпити та поглибити теоретичні знання, практичні навички та вміння оцінювати ефективність прийнятих рішень з використанням обліково-аналітичної інформації, володіти загальнонауковими та спеціальними методами дослідження соціально-економічних явищ і господарських процесів на підприємстві.

При самостійній підготовці здобувачі повинні дотримуватись логічного зв'язку між окремими розділами дисципліни та найбільш повно використовувати знання отримані у ході навчального процесу.

Здобувач може самостійно опановувати курс та перевіряти отримані знання використовуючи різні варіанти.

У ході самостійної підготовки здобувач повинен опанувати:

- теоретичні основи економіки праці і соціально-трудових відносин;
- показники людського розвитку в Україні;
- особливості соціально-трудових відносин у системі ринкової економіки;
- кон'юнктуру ринку праці та його інфраструктуру;
- методи державного регулювання зайнятості населення;
- умови праці, фактори їх формування та систему охорони праці;
- об'єкти та методика нормування праці;
- механізми регулювання та систему оплати праці;
- методика планування продуктивності праці.

Володіти прийомами аналізу та планування трудових показників, розбиратися у різних типах трудових договорів, користуватися інструментарієм нормування і оплати праці різних категорій персоналу, вміти застосовувати різні методи оцінки ефективності соціальної політики.

Самостійна робота, складається з двох основних частин – теоретичної і практичної.

Теоретична частина представляє опанування тем курсу дисципліни, які передбачені робочою програмою з даної дисципліни. Практична частина передбачає вирішення певних завдань.

Теоретична частина самостійної роботи включає висвітлення питань, які відносяться до всіх трьох розділів робочої програми.

Перелік теоретичних питань для самостійної підготовки

1. Завдання навчальної дисципліни «Економіка праці та соціально-трудові відносини», зв'язок з іншими дисциплінами.

2. Соціально-трудові відносини на сучасному етапі.
3. Категорія «праця» - економічна сутність та суспільне значення, зміст, характер та види праці
4. Економіка праці та соціально-трудові відносини як напрям наукових досліджень.
5. Розміщення населення України.
6. Трудовий потенціал та його використання
7. Економічне зростання, зайнятість, рівень життя населення.
8. Показники людського розвитку в Україні.
9. Зміст, склад та структура соціально-трудових відносин.
10. Суб'єкти соціально-трудових відносин в суспільстві.
11. Соціально-трудові відносини у системі ринкової економіки.
12. Рівні, принципи і типи соціально-трудових відносин
13. Основні елементи ринку праці.
14. Кон'юнктура ринку праці та його інфраструктура.
15. Сегментація та гнучкість ринку праці.
16. Попит та пропозиції на ринку праці їх взаємодія.
17. Види та форми зайнятості населення.
18. Поняття безробіття його види та рівні.
19. Державне регулювання зайнятості населення в Україні.
20. Програми сприяння регулювання зайнятості населення.
21. Зміст і завдання організації праці.
22. Поділ і кооперація праці в умовах виробництва.
23. Організація праці та обслуговування робочих місць.
24. Умови праці, фактори їх формування та система охорони праці.
25. Суть, функції і значення нормування праці.
26. Склад та структура робочого часу.
27. Об'єкти та методика нормування праці.
28. Способи вдосконалення нормування праці у сучасних умовах.
29. Соціально-економічна сутність оплати праці.
30. Елементи організації оплати праці.
31. Системи оплати праці.
32. Механізм регулювання оплати праці.
33. Призначення тарифної системи оплати праці.
34. Елементи системи оплати праці за тарифами.
35. Доплати на надбавки їх сутність та необхідність.
36. Особливості безтарифної системи оплати праці.
37. Взаємозв'язок елементів системи трудових показників.
38. Аналіз продуктивності праці та чисельності працівників.
39. Мета, завдання та методика планування продуктивності праці.
40. Фонд заробітної плати, методика його планування.

Перелік практичних завдань для самостійної підготовки

Завдання 1. Частина I. Визначити тарифні ставки по шести розрядах робіт для оплати праці працівників рослинництва, тваринництва, тракторного парку та ремонтно-механічних майстерень відповідно міжрозрядних тарифних коефіцієнтів та тарифних ставок I розряду, визначених з урахуванням рівня мінімального розміру заробітної плати (згідно з Галузевою угодою та рішенням Верховної Ради України).

Мета завдання. Вивчити тарифні сітки оплати праці в рослинництві, тваринництві, трактористів-машиністів, ремонтно-механічних майстернях; призначення і використання коефіцієнтів тарифних ставок, їх абсолютне і відносне зростання; діапазон тарифних сіток та ін. Крім того, виконання даного завдання дасть можливість ознайомитись з порядком прийняття тарифних угод між галузевими міністерствами і ЦК профспілок, заключення колективних договорів на рівні підприємств, державний захист працівників через прийняття Верховною Радою України гарантованого мінімального розміру оплати праці, забезпечення додержання встановленої законодавством тривалості робочого часу (40-годинний тиждень) та ін.

Вихідні дані. Для розрахунку тарифних ставок шестирозрядної тарифної сітки використовують міжрозрядні тарифні коефіцієнти (таблиця 1.1), прийняті Галузевою тарифною угодою між Міністерством аграрної політики України з ЦК профспілок працівників АПК (на час виконання завдання викладач вносить зміни в таблицю тарифних коефіцієнтів відповідно Галузевої угоди).

Тарифна ставка першого розряду тарифної сітки, розрахована відповідно встановленого Верховною Радою України мінімального розміру заробітної плати, використовується для розрахунків згідно прийнятої системи оплати праці, на час виконання даного завдання (студенти розраховують тарифні ставки I і подальших розрядів на основі прийнятого мінімального розміру заробітної плати та відповідних між розрядних тарифних коефіцієнтів).

Методика виконання завдання: Розрахунок ставок тарифної сітки, відповідних прийнятому Верховною Радою України мінімального розміру заробітної плати, для оплати праці в сільськогосподарському виробництві проводиться в такій послідовності:

1. Норма річного робочого часу (уточнюється викладачем на відповідний рік) на даний період становить – 1994 год.

2. Норма робочих годин на місяць визначається діленням річної норми робочого часу на 12 місяців, тобто $1994 : 12 = 166$ год.

3. Відповідно до рішення Верховної Ради України мінімальна оплата праці робітника, який виконує просту некваліфіковану роботу, не може бути меншою 6000 грн. на місяць за повністю виконану місячну норму праці (обсяг робіт). При цьому мінімальні гарантовані розміри тарифних ставок робітників можуть зростати відповідно кваліфікації (таблиця 1.1).

4. Оплата праці за годину з розрахунку на мінімальну оплату розраховується діленням мінімальної оплати за місяць на місячну норму робочого часу, тобто $6000 : 166 = 36,14$.

5. Денна тарифна ставка на семигодинний робочий день для I розряду тарифної сітки визначається множенням оплати праці за годину на кількість мінімальних розмірів заробітної плати у місячній тарифній ставці робітника I розряду, який виконує просту некваліфіковану роботу, і на 7 годин робочого дня, тобто для трактористів-машиністів вона становить:

$$36,14 \times 1,29 \times 7 = 326,34 \text{ грн.}$$

6. Тарифні ставки II-VI розрядів тарифної сітки визначаються множенням тарифної ставки I розряду на міжрозрядний тарифний коефіцієнт відповідного розряду:

$$\text{II розряд} - 326,34 \times 1,09 = 355,71 \text{ грн.}$$

$$\text{III розряд} - 326,34 \times 1,20 = 391,61 \text{ грн. і т.д.}$$

Результати розрахунків заносяться в таблицю 1.1 у відповідні графи.

Таблиця 1.1

Мінімальні розміри денних тарифних ставок окремих категорій працівників сільськогосподарських підприємств по розрядах, грн.

Категорії працівників	Розряди						Кількість мінімальних розмірів заробітної плати у місячній тарифній ставці робітника I розряду
	I	II	III	IV	V	VI	
1	2	3	4	5	6	7	8
Міжрозрядні тарифні коефіцієнти	1,00	1,09	1,20	1,35	1,55	1,80	-
Трактористи-машиністи:							1,29
На ручних роботах у тваринництві							1,16
На ручних роботах у рослинництві							1,00
На ремонтних верстатних стаціонарних роботах							1,06
На верстатних з обробки металу та електрозварювальних роботах							1,19
На будівельно-монтажних роботах							1,25
На ремонтно-будівельних роботах							1,06
Ремонт і наладка електронно-вимірювального обладнання							1,15

Примітка: денні тарифні ставки визначені з розрахунку семигодинного робочого дня при нормі робочого часу на тиждень 40 годин.

Частина II. Визначити мінімальні гарантовані годинні тарифні ставки робітників, зайнятих на різних видах робіт.

Для розрахунку тарифних ставок шестирозрядної тарифної сітки використовують коефіцієнти співвідношень мінімальних гарантованих розмірів тарифних ставок робітників I розряду (колонка 8), прийнятих Галузевою Угодою (на час виконання завдання викладач вносить відповідні зміни при їх наявності).

Тарифні ставки I розряду тарифної сітки визначаються відповідно встановленого (на час розрахунків) Верховною Радою України мінімального гарантованого розміру заробітної плати.

Послідовність розрахунків наступна:

1. На рік норма робочих годин на місяць становить 166 годин.
2. Розмір мінімальної гарантованої оплати праці робітника, який виконує просту некваліфіковану роботу, встановлено 6000 грн. за місяць (166 годин).
3. Мінімальна годинна тарифна ставка робітника I розряду з розрахунку на мінімальну оплату праці становить 36,14 грн. (6000 грн : 166 год).
4. Годинні тарифні ставки I розряду різних категорій працівників розраховуються шляхом множення мінімальної годинної ставки (36,14 грн) на коефіцієнт співвідношень мінімальних гарантованих розмірів тарифних ставок відповідно Галузевої Угоди (колонка 8).

Приклад розрахунку: годинна тарифна ставка I розряду робітника, зайнятого на обробці металу (токаря), становить – $36,14 \times 1,19 = 43,00$; II розряд тарифної сітки – $36,14 \times 1,09 = 39,39$; III розряд тарифної сітки – $36,14 \times 1,20 = 43,37$; IV розряд – $36,14 \times 1,35 = 48,79$ і т.д.

Результати розрахунків заносяться у відповідні графи таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Мінімальні гарантовані розміри годинних тарифних ставок окремих категорій робітників відповідно встановленого мінімального гарантованого розміру оплати праці при 40-годинному робочому тижні, грн.

Категорії працівників	Розряди						Коефіцієнт співвідношень мінімальних гарантованих розмірів тарифних ставок робітників I розряду
	I	II	III	IV	V	VI	
1	2	3	4	5	6	7	8
Міжрозрядні тарифні коефіцієнти	1,00	1,09	1,20	1,35	1,55	1,80	-
Трактористи-машиністи:							1,29
На ручних роботах у тваринництві							1,16

1	2	3	4	5	6	7	8
На ручних роботах у рослинництві							1,00
На ремонтних верстатних стаціонарних роботах							1,06
На верстатних з обробки металу та електро-зварювальних роботах							1,19
На будівельно-монтажних роботах							1,25
На ремонтно-будівельних роботах							1,06
Ремонт і наладка електронно-вимірювального обладнання							1,15

Завдання 2 (варіанти 1-24). Визначити середній тарифний коефіцієнт, середню тарифну ставку і середній розряд робіт при вирощуванні сільськогосподарських культур по енергозберігаючих технологіях.

Мета завдання. Вивчити методики розрахунків середнього тарифного коефіцієнта, середньої тарифної ставки і середнього розряду робіт при вирощуванні сільськогосподарських культур по енергозберігаючій технології з метою використання результатів для планування витрат на оплату праці.

Вихідні дані для виконання завдання подані в додатку 2.1 по варіантах для індивідуальної роботи. Можливе використання звітних даних з господарств на основі фактичних затрат праці або планових з технологічних карт (бізнес-планів).

Методика виконання завдання:

1. Середній тарифний коефіцієнт (K_{cp}) по групі однотипних робіт за якістю праці на вирощуванні сільськогосподарських культур визначається за формулою:

$$K_{cp} = \frac{H_1 \times K_1 + H_2 \times K_2 + \dots + H_6 \times K_6}{H}, \text{ де}$$

K_{cp} – середній тарифний коефіцієнт;

$H_1, H_2, \dots, H_6$ – кількість нормозмін з першого по шостий розряд;

$K_1, K_2, \dots, K_6$ – тарифні коефіцієнти з першого по шостий розряд відповідної тарифної сітки;

H – загальна сума нормозмін з першого по шостий розряд.

2. Середня денна тарифна ставка (T_{cp}) по групі однакових робіт на вирощуванні сільськогосподарських культур може бути визначена двома методами:

1). Денна тарифна ставка I розряду відповідної групи робіт множиться на середній тарифний коефіцієнт.

2). Середня денна тарифна ставка (T_{cp}) може бути визначена через загальний тарифний фонд оплати праці і загальну кількість нормозмін з I по VI розряд за формулою:

$$T_{cp} = \frac{T_1 \times H_1 + T_2 \times H_2 + \dots + T_6 \times H_6}{H}, \text{ де}$$

$T_1, T_2, \dots, T_6$ – тарифні ставки відповідних розрядів.

3. Середній тарифний розряд (P_{cp}) по групі однакових робіт визначається за формулою:

$$P_{cp} = P_m + \frac{T_{cp} - T_m}{T_6 - T_m}, \text{ де}$$

P_m – тарифний розряд, відповідний меншій із двох змінних тарифних ставок, між якими знаходиться середня тарифна ставка;

T_{cp}, T_6, T_m – середня, більша, менша тарифні ставки.

Розрахунки середнього тарифного коефіцієнта, середньої тарифної ставки і середнього тарифного розряду виконуються по варіантах відповідно приведених показників кількості виконаних нормозмін (додаток 2.1) певних розрядів робіт.

Додаток 2.1

Вихідні дані для виконання завдання 6 (по варіантах)

Розряди роботи	Кількість нормозмін відповідних розрядів, виконаних за сезон ланкою механізаторів											
	Варіанти											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I	240	125	150	175	120	205	200	175	210	180	250	215
II	400	580	560	540	520	400	380	360	370	340	320	300
III	910	880	790	900	810	820	800	840	850	960	800	690
IV	920	900	980	860	820	800	980	960	840	920	880	970
V	930	940	950	1060	980	900	950	960	970	880	940	905
VI	1025	1140	1150	1120	2030	2000	1900	1860	1905	1695	1585	1710
	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
I	190	220	270	260	250	240	230	180	160	190	180	120
II	280	290	310	330	300	320	330	400	380	330	395	270
III	680	670	660	650	640	600	630	590	480	625	435	390
IV	860	880	890	800	910	920	830	740	635	915	825	780
V	925	845	950	930	880	875	965	855	950	940	920	830
VI	2045	2090	2005	1480	1800	1505	1485	1880	1560	1320	1670	1740

Завдання 3. Нарахувати заробітну плату механізаторам за робочий день при прямій відрядній системі оплати праці на польових роботах (відрядне авансування при підряді).

Мета завдання. Навчити здобувача порядку розрахунків з нарахування заробітної плати механізаторам при прямій відрядній системі оплати праці. В процесі виконання завдання враховуються якісні і кількісні показники роботи для оплати праці (площа, розряд, група трактора), а також кваліфікація механізаторів (класність).

Вихідні дані для розрахунків. Розрахунки передбачено проводити в таблиці 3.1 по окремих варіантах. Вихідні дані подано в додатку 3.1 про фактично виконаний об'єм роботи за робочий день.

Методика виконання завдання: Всі розрахунки із завдання потрібно проводити відповідно робочої таблиці 3.1 та вказаних викладачем варіантів.

Для виконання завдання з додатку 3.1 перенести в робочу таблицю 3.1 показники з фактичного виробітку механізаторів і шляхом ділення його на норму виробітку визначаємо відносне виконання нормозміни ($5 : 4 = 6$).

Тарифні розряди робіт, залежно від виду виконуваних робіт і групи тракторів, визначаються по довіднику тарифікації (в наших умовах показники приводяться в робочій таблиці 3.1).

Заробітну плату за виконану нормозміну нараховують шляхом множення відносного виконання нормозміни на тарифну ставку ($6 \times 9 = 10$).

Крім того, механізаторам дораховується надбавка за класність: I клас – 20% та II клас – 10% від оплати по тарифу.

Таблиця 3.1

Розрахунок денного заробітку механізатора на польових роботах у
рослинництві

Трактористи	Марка трактора	Класність механізатора	Норма виробітку, га		Фактично вироблено		Група трактора	Тарифний розряд роботи	Тарифна ставка, грн.	Нараховано оплати по тарифу, грн.	Надбавка за класність, грн.		Всього оплати, грн.	
			оранка	боронування	га	нормо-змін								
1	2	3	4		5	6	7	8		9	10	11		13
			а	б				а	б					
Бевз І.П.	Т-150К	I	9,6	77,2			3	V-IV						
Галушка М.Г.	ДТ-75М	I	7,0	72,3			2	V-IV						
Голуб Н.О.	Т-74	II	4,2	71,2			2	V-IV						
Крутивус С.П.	ХТЗ-150К	I	14,7	107,4			3	V-IV						
Печиборщ О.І.	МТЗ – 80/82	III	4,8	68,5			1	IV-III						
Січкара А.П.	ЮМЗ-6Л	III	5,4	55,3			1	IV-III						
Попик А.Ф.	Т-70С	II	4,2	62,3			2	V-IV						
Свистун С.П.	МТЗ – 80/82	III	4,5	66,4			1	IV-III						

Додаток 3.1

Фактично виконано об'єм роботи механізаторами за робочий день (га)

Прізвище механізатора	С.-г. машина	Варіанти											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
І. Оранка давно ораних земель з передплужником													
Бевз І.П.	ПЛН-5-35	7,4	9,0	9,5	10,0	10,5	11,0	12,0	12,8	8,8	13,0	13,4	13,6
Галушка М.Г.	ПЛ-5-35	7,6	7,9	8,3	8,8	6,4	6,8	7,4	7,8	8,2	8,8	9,0	7,2
Голуб Н.О.	ПЯ-3-35	4,9	5,5	5,8	3,9	4,0	4,7	5,1	5,6	5,9	6,2	4,8	4,8
Крутивус С.П.	ПЛН-5-35	4,4	3,9	4,9	5,2	5,6	6,0	4,7	6,4	6,9	7,0	4,5	4,6
Печиборщ О.І	ПЛН-5-35	5,4	5,6	5,8	6,0	6,3	4,5	4,9	4,7	5,0	5,2	5,7	5,9
Січкара А.П.	ПЛН-5-35	5,0	5,8	6,1	4,8	5,2	5,3	5,5	5,7	5,1	5,9	5,4	6,0
Попик А.Ф.	ПЯ-3-35	3,6	3,8	4,0	4,1	4,4	4,6	4,7	4,8	5,4	5,1	5,2	4,5
Свистун С.П.	ПЛН-5-35	4,2	4,0	3,9	4,3	4,5	4,8	4,9	5,1	4,6	5,5	5,6	5,4
ІІ. Боронування ріллі і передпосівне боронування													
Бевз І.П.	БЗТС-1,0	81,0	79,5	78,0	79,0	74,5	75,3	78,8	84,2	85,1	88,0	83,1	77,0
Галушка М.Г.	БЗТС-1,0	72,2	75,0	74,1	81,0	79,5	68,6	70,2	73,0	77,0	76,0	73,5	79,0
Голуб Н.О.	БЗТС-1,0	79,5	74,3	73,0	68,5	69,0	70,4	73,8	74,5	77,6	78,0	74,9	73,1
Крутивус С.П.	БЗТС-1,0	60,0	64,5	67,0	68,0	68,4	69,0	69,5	70,0	75,1	76,4	77,2	68,5
Печиборщ О.І	БЗСС-1,0	68,1	70,4	72,1	73,4	65,3	66,4	67,2	68,5	72,4	79,7	80,4	70,6
Січкара А.П.	БЗСС-1,0	54,2	50,6	53,4	56,2	58,4	57,3	59,1	58,7	60,6	61,1	62,4	57,7
Попик А.Ф.	БЗТС-1,0	58,0	55,4	60,5	64,0	63,5	65,3	66,1	69,4	70,2	72,4	63,9	64,1
Свистун С.П.	БЗСС- 1,0	60,0	64,0	48,3	60,5	67,2	68,5	65,5	69,6	73,4	74,5	68,7	67,6

Враховуючи підвищену трудомісткість робіт на важких колісних (вище 130 к.с.) та всіх гусеничних тракторах, механізаторам дораховується ще 12% оплати по тарифу додатково (3 і 2 група тракторів).

Таким чином весь денний заробіток механізатора може складатися з відрядної оплати за об'єм виконаної роботи відповідно розряду, надбавки за класність (І або ІІ клас) та надбавки за роботу на гусеничних або важких колісних (2 і 3 група) тракторах. Трактористи, які працюють на колісних тракторах нижче 130 к.с. і мають кваліфікацію ІІІ класу, отримують оплату тільки по тарифу відповідно об'єму виконаної роботи та тарифного розряду.

Завдання 4. Визначити акордну розцінку за 1 ц продукції в рослинництві для механізаторів, які працюють на підряді (акордна система оплати праці).

Мета завдання. Оволодіти методикою застосування акордної системи оплати праці в рослинництві.

Вихідні дані для розрахунків в таблиці 4.1 використовуються з додатку 4.1.

Методика виконання завдання: Розрахунки проводяться в таблиці 4.1.

Валовий збір сільськогосподарських культур визначається шляхом множення виходу продукції з одного гектара (урожайності) на відповідну посівну площу (к. 2 × 3).

Фонд оплати праці по тарифу на 1 га визначається шляхом множення планових затрат праці в людино-годинах на середню денну тарифну ставку, поділену на 7 годин.

Акордний фонд – тарифний фонд, збільшений до 50% в залежності від виконання підрозділом норми виробництва продукції або важливості стимулювання тієї чи іншої культури та внутрігосподарського положення про оплату праці.

Таблиця 4.1

Розрахунок планових розцінок за 1ц продукції рослинництва для оплати праці працівників тракторно-рілничної бригади

Культури	Площа, га	Планова урожайність, ц/га	Валовий збір, ц	Затрати праці на 1 га, л.-год.	Фонд оплати праці по тарифу, грн.		Доплата за продукцію		Фонд оплати праці бригадира, грн.	Акордний фонд оплати бригади, грн.	Акордна розцінка за 1 ц, грн.
					на 1 га	на всю площу	в %	грн.			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Озима пшениця	500			42			25				
Кукурудза на зерно	200			60			50				
Ячмінь ярий	250			31			25				
Горох	250			50			40				
Овес	100			26			20				
Цукрові буряки	350			184			50				
Соняшник	150			76			50				
Всього											

Фонд оплати праці бригадира визначається множенням тарифної ставки і VI розряду на річну норму робочих днів (285) і розподіляється пропорційно фонду оплати праці основних працівників (або пропорційно площі посіву с.-г. культур).

Акордний фонд оплати працівників бригади складається із суми тарифного фонду, доплати за продукцію і оплати бригадира та інших працівників.

Додаток 4.1

Планова урожайність сільськогосподарських культур механізованої ланки по варіантах, ц/га

С.-г. культури	Варіанти											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Озима пшениця	38	40	39	42	43	46	48	44	50	51	47	49
Кукурудза на зерно	36	40	42	44	42	47	50	51	52	54	48	46
Ячмінь ярий	30	32	33	34	33	40	42	44	41	46	51	50
Горох	20	21	24	28	30	31	30	34	36	32	30	29
Овес	18	20	21	24	26	28	31	32	34	36	27	31
Цукрові буряки	400	440	350	380	460	450	420	430	410	400	340	320
Соняшник	25	18	16	19	21	23	22	24	20	24	22	19

Розцінка за 1 ц продукції визначається шляхом ділення акордного фонду на валовий збір відповідної культури в заліковий масі.

Завдання 5. Визначити розмір доплати за фактично вироблену продукцію при акордній системі оплати праці бригаді механізаторів, які працюють за кінцеві результати роботи.

Мета завдання. Оволодіти методикою визначення доплати за продукцію в умовах підряду і ринкових стосунків.

Вихідні дані для розрахунків. Планова урожайність і розцінка за одиницю продукції беруться із завдання 4 відповідного варіанту (таблиця 4.1 колонки 3 і 12). Фактична урожайність сільськогосподарських культур, закріплених за бригадою, по варіантах подана в додатку 5.1.

Площа посіву і сума авансу на 1 га приводяться з таблиці 4.1 попереднього завдання 4 (фонд оплати праці по тарифу).

Методика виконання завдання: Всі розрахунки виконуються в таблиці 5.1.

Таблиця 5.1

Розрахунок доплати за продукцію, вироблену бригадою, яка працює на підряді

Культури	Валовий збір по плану, ц	Площа, га	Фактична урожайність, ц/га	Фактичний валовий збір, ц	Акордна розцінка за 1 ц, грн.	Сума авансу по плану (тариф), грн.	Сума оплати за продукцію, грн.	Доплата за продукцію, грн.
Озима пшениця								
Кукурудза на зерно								
Ячмінь ярий								
Горох								
Овес								
Цукрові буряки								
Соняшник								
Всього								

Фактичний валовий збір по сільськогосподарських культурах розраховується шляхом множення фактичної урожайності відповідного варіанту на площу посіву культур.

Сума оплати за фактично отриману продукцію визначається множенням фактичного валового збору урожаю на розцінку за 1 ц відповідних сільськогосподарських культур.

Доплата за продукцію дорівнює сумі оплати за фактично отриману продукцію за мінусом виданого на протязі року авансу (оплати по тарифу).

Додаток 5.1

Фактична урожайність сільськогосподарських культур для розрахунків по варіантах, ц/га

Культури	Варіанти											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Озима пшениця	43	42	40	46	48	49	52	50	53	55	49	52
Кукурудза на зерно	44	45	48	48	49	51	54	54	56	60	51	55
Ячмінь ярий	32	35	35	38	39	41	44	45	47	49		44
Горох	21	22	25	29	31	33	32	36	38	39		34
Овес	20	21	22	25	27	29	31	33	35	31		33
Цукрові буряки	450	490	390	400	480	470	450	460	440	450	420	440
Соняшник	26	19	18	20	23	22	24	21	22	25		23

Завдання 6. Визначити розмір стимулювання праці за понаддоговірну продукцію колективу механізованої бригади.

Мета завдання. Вивчити методику визначення розміру премій колективу за понадпланову (понаддоговірну) продукцію.

Вихідні дані. Ціна реалізації продукції використовується діюча на період виконання завдання (подається викладачем). Плановий і фактичний валові збори продукції використовуються з попереднього завдання 5 (таблиця 5.1 колонки 2 і 5).

Методика розрахунків: Вартість продукції визначається множенням ціни реалізації продукції на її валовий збір. Вартість понадпланової продукції визначається відніманням від вартості фактичної продукції – планової. Від отриманої вартості понадпланової продукції визначається 20% суми для винагороди працюючих у вигляді премій (перемноживши показники колонки 7 на 0,20 в таблиці 6.1).

Таблиця 6.1

Розрахунок премій за понадпланову продукцію працівникам механізованої бригади в рослинництві

Культури	Ціна реалізації продукції, грн. за 1 ц	Валовий збір по плану, ц	Валовий збір фактично, ц	Вартість продукції фактично, грн.	Вартість продукції по плану, грн.	Вартість понадпланової продукції, грн.	Сума премій 20%, грн.
1	2	3	4	5	6	7	8
Озима пшениця							
1	2	3	4	5	6	7	8
Кукурудза на зерно							
Ячмінь ярий							
Горох							
Овес							
Цукрові буряки							
Соняшник							

Завдання 7. Нарахувати надбавку за стаж роботи трактористам-машиністам бригади.

Мета завдання. Освоїти методику нарахування надбавок за стаж роботи в господарстві трактористам-машиністам бригади, які працюють в рослинництві.

Вихідні дані. Для проведення розрахунків використовується сума оплати за продукцію в таблиці 5.1 (колонка 8) та премія з таблиці 6.1 (колонка 8) попередніх завдань відповідних варіантів.

Методика виконання завдання: Надбавка за безперервний стаж роботи в даному господарстві за спеціальністю нараховується трактористам-машиністам (в т.ч. бригадирам, помічникам бригадирів, керівникам загонів, які мають в своєму розпорядженні техніку), а також майстрам-налагоджувальникам в таких розмірах від річного заробітку (в %):

Безперервний стаж роботи	Процент надбавки до річного заробітку
від 2 до 5 років	8
від 5 до 10 років	10
від 10 до 15 років	13
більше 15 років	16

Таблиця 7.1

Розрахунок надбавок механізаторам за безперервний стаж роботи

Прізвище механізатора	Питома вага заробітку від річного в %	Оплата праці за продукцію, грн.	Премія, грн.	Стаж роботи, років	Надбавка за стаж, %	Сума надбавок за стаж, грн.
Бевз І.П.	19			18		
Галка М.Г.	15			14		
Голуб Н.О.	13			12		
Січкарь А.П.	8			2		
Свистун С.П.	9			4		
Рогаль С.А.	14			6		
Петрик О.І.	10			5		
Круть А.Ф.	12			9		
Всього						

Завдання 8. Розрахувати нормативи (розцінки) на оплату праці від валового доходу в рослинництві.

Мета завдання. Вивчити методику застосування оплати праці від валового доходу в рослинництві.

Вихідні дані. Фактичну урожайність культур беруть з відповідного варіанту таблиці 5.1 (колонка 4). Ціна реалізації за 1 ц продукції використовується з таблиці 6.1 відповідного завдання (подається викладачем). Прямі матеріальні витрати в процентах від вартості продукції по варіантах наведено в додатку 8.1 даного завдання. Сума оплати за продукцію використовується для розрахунків з таблиці 5.1 (колонка 8) після перерахунку на 1 га.

Методика виконання завдання: Для встановлення нормативу (розцінки) на оплату праці від отриманого валового доходу визначають вартість валової продукції (стр. 1 × 2), матеріальні витрати на її виробництво (відповідно варіанту додатку 8.1 визначається по процентному співвідношенню доля на затрати у вартості продукції) та фонд оплати праці (з таблиці 9 колонка 8 відповідного завдання).

Норматив (розцінка) відрахувань на оплату праці від валового доходу визначається за формулою:

$$P = \frac{\Phi_o}{ВП - МЗ} \times 100, \text{ де}$$

P – норматив фонду оплати праці в %, або розцінка за 100 грн. валового доходу;

Φ_о – фонд оплати праці, грн.;

ВП – вартість валової продукції, грн.;

МЗ – матеріальні витрати на виробництво продукції, грн.

Таблиця 8.1

Розрахунок нормативів відрахувань на оплату праці від валового доходу в
рослинництві

Показники	С.-г. культури						
	Оз. пше-ниці	Куку-рудза на зерно	Ячмінь	Горох	Овес	Ц/б	Соняшник
1. Урожай-ність, ц/га							
2. Ціна реалізації за 1 ц продукції, грн.							
3. Вартість продукції на 1 га, грн.							
4. Прямі матеріальні витрати на 1 га, грн							
5. Валовий дохід на 1 га, грн.							
6. Фонд оплати праці на 1 га, грн.							
7. Норматив відрахувань на оплату праці в % або гривнях							

Додаток 8.1

Прямі матеріальні витрати, понесені бригадою на виробництво продукції
рослинництва окремих сільськогосподарських культур
(в % від вартості продукції по варіантах)

Варіанти	Сільськогосподарські культури						
	Озима пшениця	Куку-рудза на зерно	Ячмінь	Горох	Овес	Цукрові буряки	Соняшник
1	38	42	31	36	24	51	33
2	35	40	29	34	25	59	31
3	44	36	34	41	28	53	32
4	47	39	28	35	29	52	34
5	33	44	32	33	31	58	35
6	35	37	31	37	32	56	36
7	37	39	33	38	33	59	41
8	42	38	32	36	30	52	38
9	48	41	36	38	29	59	34
10	43	39	38	37	31	56	32
11	37	38	31	40	29	57	33
12	28	31	33	38	32	58	35

Розрахунок нормативів (розцінок) на оплату праці від валового доходу може здійснюватись за різними варіантами, виходячи із конкретних умов виробництва в агроформуванні: а) на основі планових показників,

розрахованих по технологічних картах з урахуванням прогресивних форм організації праці, технології виробництва, рівня ресурсозабезпечення, якості землі; б) на базі фактичних показників вартості продукції, матеріальних витрат і оплати праці за попередні 3-5 років.

Завдання 9. Визначити внутрігосподарські розрахункові ціни на продукцію рослинництва для механізаторів, які працюють на підряді в приватному підприємстві.

Мета завдання. Вивчити методику організації оплати праці з використанням принципу “купівлі-продажу” і закріпленні виробничих ресурсів за працівниками на орендній основі в приватному підприємстві.

Вихідні дані. Показники фактичної урожайності використовуються із завдання 5 відповідного варіанту.

При розрахунках береться умовно перспективна урожайність вища фактичної: озима пшениця на 10%, кукурудза на зерно на 15%, ячмінь яровий на 7%, горох на 12%, овес на 8%, цукрові буряки на 17%, соняшник на 16%.

Показники прямих матеріальних витрат на 1 га на фактичному рівні використовують із таблиці 8.1 відповідного завдання.

Передбачувані витрати намічено знизити на 12% за рахунок невикористаних резервів і вдосконалення організації праці.

Методика визначення внутрігосподарських розрахункових цін на продукцію рослинництва: В склад розрахункової ціни на рівні госпрозрахункових виробничих підрозділів включаються такі основні виробничі прямі витрати: оплата праці, насіння і посадковий матеріал, добрива і засоби захисту рослин, паливно-мастильні матеріали, амортизація і поточний ремонт основних засобів, інші прямі витрати.

Можливі різні варіанти визначення розрахункових цін:

а) з урахуванням нормативних (планових) показників;

б) з урахуванням фактичних середніх витрат за попередні 3-5 років.

Розрахункові ціни на рівні фактичних середніх витрат за попередні 3-5 років можуть встановлюватись тільки в добре організованих господарствах і підрозділах, де процес виробництва базується на раціональній технологічній основі з налагодженим обліком і досягнутою низькою собівартістю продукції, а також при відсутності інфляції та стабільних економічних відносинах в державі.

Розрахункова ціна встановлюється за центнер фактично виробленої продукції, доставленої до місця споживання.

Крім фактичної собівартості для кожного підрозділу визначається перспективна собівартість, при досягненні якої колектив може отримати максимальну винагороду (70% економії), що можливе при досягненні більш високої урожайності. При цьому максимально можлива урожайність визначається за рівнем, досягнутим передовиками виробництва та наукових установ.

Оплата праці за кінцевий результат роботи визначається множенням розцінки на фактичний валовий збір відповідної с.-г. культури.

Розрахунки проводяться в таблиці 9.1.

Таблиця 9.1

Визначення внутрігосподарських розрахункових цін в рослинництві при оплаті за кінцевий результат роботи

Культури	На фактичному рівні			Передбачувані			Економія на 1 ц, грн. (к. 4-7)	Премія 70% економії, грн. (к. 8×0,7)	Розрахункова ціна за 1 ц, грн. (к. 7+9)	Оплата за кінцевий результат роботи (к. 10×6)
	витрати на 1 га, грн.	урожайність, ц/га	собівартість 1 ц, грн. (к.2:3)	витрати на 1 га, грн.	урожайність, ц/га	собівартість 1 ц, грн. (к.5:6)				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Озима пшениця										
Кукурудза на зерно										
Ячмінь ярий										
Горох										
Овес										
Цукрові буряки										
Соняшник										

Питання для самоконтролю (тести)

- Що є б'єктом вивчення дисципліни економіки праці є:
 - людина;
 - праця;
 - трудова ресурси;
 - персонал.
- Визначення праці:
 - свідома цілеспрямована створююча діяльність людини;
 - прикладання людиною розумових та фізичних зусиль для одержання корисного результату у задоволенні своїх матеріальних та духовних потреб;
 - процес перетворення ресурсів природи в цінності та блага, що здійснюється і керується людиною під дією як зовнішніх стимулів, так і внутрішніх спонукань;
 - усі відповіді вірні.
- Праці притаманні такі характеристики:
 - локальні та глобальні;
 - загальні та абстрактні;

- в) кількісні та якісні;
- г) фізичні та духовні.

4. Що є предметом вивчення курсу «Економіка праці і соціально-трудові відносини» є:

- а) ефективність виробництва, шляхи і методи досягнення підприємством найкращих результатів при найменших затратах;
- б) праці як свідомо цілеспрямована діяльність людини;
- в) сукупність теоретичних і практичних проблем формування людського потенціалу, забезпечення ефективного використання його у сфері праці як на макро -, так і на мікроекономічному рівнях з метою забезпечення високої якості життя населення та високої ефективності економічної діяльності;
- г) праці як результат людського спілкування.

5. Блоками актуальних проблем економіки праці на сучасному етапі є:

- а) зміни безпосередньо у трудовому процесі;
- б) трансформація відносин на ринку праці;
- в) соціалізація трудових відносин;
- г) усі відповіді вірні.

6. Що можна віднести до елементів процесу праці:

- а) предмети праці, засоби праці та сама праця;
- б) технологія діяльності;
- в) організація праці;
- г) усі перераховані елементи.

7. Найважливіших формою самовираження, самоактуалізації й самовдосконалення людини є:

- а) робота;
- б) діяльність;
- в) праця;
- г) виробництво.

8. Поділ праці за бажанням та необхідністю залежить від:

- а) характеру та змісту праці;
- б) умов праці;
- в) настрою та відповідальності;
- г) способу та засобу праці.

9. Праця поділяється на ручну, механізовану та автоматизовану працю залежно від:

- а) характеру та змісту праці;
- б) умов праці;
- в) настрою та відповідальності;
- г) способу та засобу праці.

10. Поділ праці на важку, середньо важку та легку залежить від:

- а) характеру та змісту праці;
- б) умов праці;

- в) регламентованості та новаційності;
 - г) способу та засобу праці.
11. Поділ праці на творчу, управлінську та виконавчу залежить від:
- а) виду діяльності;
 - б) від рівня освіти;
 - в) ступня механізації;
 - г) умов праці.
12. Поділ праці на привабливу та непривабливу залежить від:
- а) виду діяльності;
 - б) від рівня освіти;
 - в) ступня механізації;
 - г) умов праці.
13. Соціально-трудові відносини за способом спілкування бувають:
- а) внутрішньо виробничі та внутрішньо організаційні;
 - б) безособові та міжособові;
 - в) формальні та неформальні;
 - г) усі відповіді вірні.
14. Існують два типи соціально-трудових відносин:
- а) патерналізм та соціальне партнерство;
 - б) партнерство та субсидіарність;
 - в) солідарність та патерналізм;
 - г) інтегрованість та соціальне партнерство.
15. Яка частина населення, забезпечує пропозицію робочої сили для виробництва товарів, робіт та послуг:
- а) економічно неактивне населення;
 - б) економічно активне населення;
 - в) фізично активне населення;
 - г) зайняте населення.
16. Які показники характеризують природний рух населення:
- а) рівень народжуваності;
 - б) рівень смертності;
 - в) природний приріст населення;
 - г) усі відповіді вірні.
17. Що означає для праці інтенсивний тип відтворення ресурсів:
- а) збільшення їх чисельності без зміни їх якісних характеристик;
 - б) удосконалення якісних характеристик трудових ресурсів;
 - в) загальне зростання чисельності населення.
 - г) зменшення рівня продуктивності праці.
18. Якого працівника називають «найманим»:
- а) фізична особа (громадянин), яка перебуває у трудових відносинах з роботодавцем;
 - б) фізична особа (громадянин), яка на підставі укладеного трудового договору безпосередньо виконує трудову функцію;
 - в) особа, яка зайнята виконанням разових робіт;

г) усі відповіді правильні.

19. Вираз «економічний рух населення»:

- а) обумовлений такими чинниками, як освіта, професійна підготовка, національність, місце проживання старших поколінь тощо;
- б) обумовлений зміною його трудової активності;
- в) узагальнений вираз зміни чисельності населення на певній території за рахунок смертності та народжуваності людей;
- г) немає правильної відповіді.

20. Чим характеризується «принцип патерналізму»:

- а) сумісною відповідальністю людей, яка ґрунтується на особистій відповідальності і згоді, односторонності і спільності інтересів;
- б) загостренням суперечностей у трудових відносинах;
- в) прагненням працівників до самостійності і самореалізації, запобіганням перенесенню відповідальності на інших суб'єктів;
- г) головною роллю держави у регулюванні соціально-трудових відносин.

21. В системі соціального партнерства термін «трипартизм» охоплює такі питання:

- а) двохсторонні колективні договори;
- б) трьохсторонні колективні консультації та переговори між державою, роботодавцями та найманими працівниками;
- в) трудові конфлікти і їх врегулювання;
- г) участь працівників у прийнятті різноманітних рішень на підприємствах.

22. Соціальне партнерство – це:

- а) взаємозалежність і взаємодія суб'єктів соціально-трудових відносин, яка виникає в процесі праці та спрямована на регулювання умов трудового життя;
- б) сукупність соціально-економічних відносин між представниками працівників, роботодавців і держави, спрямоване на співробітництво в питаннях соціально-трудових відносин;
- в) проявляється у збереженні прагнення людини до самостійності й самореалізації та покликаний запобігати перенесенню відповідальності на інших суб'єктів соціально-трудових відносин;

г) немає правильної відповіді.

23. Сторонами соціального партнерства є:

- а) представники уряду і представники профспілок;
- б) представники профспілок і представники підприємств;
- в) представники уряду і підприємств;
- г) представники держави, роботодавців та працівників (профспілки).

24. Які показники вимірюються у натуральних одиницях:

- а) норма часу;
- б) норма чисельності виконавців;
- в) норма обслуговування;

г) норма виробітку.

25. Види міжнародної трудової міграції залежно від **просторового горизонту переміщення**:

- а) вимушена і добровільна;
- б) постійна, тимчасова, сезонна і маятникова;
- в) організована і нелегальна;
- г) зовнішня, внутрішньоконтинентальна та міжконтинентальна.

26. Типи соціально-трудових відносин:

- а) патерналізм та соціальне партнерство;
- б) партнерство та субсидіарність;
- в) солідарність та патерналізм;
- г) інтегрованість та соціальне партнерство.

27. Пропозицію робочої сили для виробництва товарів, робіт та послуг забезпечує така частина населення:

- а) економічно неактивне населення;
- б) економічно активне населення;
- в) фізично активне населення;
- г) зайняте населення.

28. Економічний рух населення:

а) обумовлений такими чинниками, як освіта, професійна підготовка, національність, місце проживання старших поколінь тощо;

- б) обумовлений зміною його трудової активності;
- в) узагальнений вираз зміни чисельності населення на певній території

за рахунок смертності та народжуваності людей;

- г) немає правильної відповіді.

29. Чим обумовлено інтенсивний тип відтворення ресурсів:

- а) збільшення їх чисельності без зміни їх якісних характеристик;
- б) удосконалення якісних характеристик трудових ресурсів;
- в) загальне зростання чисельності населення.
- г) зменшення рівня продуктивності праці.

30. Соціально-трудові відносини за способом спілкування бувають:

- а) внутрішньо виробничі та внутрішньо організаційні;
- б) безособові та міжособові;
- в) формальні та неформальні;
- г) усі відповіді вірні.

31. Які показники характеризують природний рух населення:

- а) рівень народжуваності;
- б) рівень смертності;
- в) природний приріст населення;
- г) усі відповіді вірні.

32. У чому сутність соціального партнерства:

а) взаємозалежність і взаємодія суб'єктів соціально-трудових відносин, яка виникає в процесі праці та спрямована на регулювання умов трудового життя;

б) сукупність соціально-економічних відносин між представниками працівників, роботодавців і держави, спрямоване на співробітництво в питаннях соціально-трудова відносин;

в) проявляється у збереженні прагнення людини до самостійності й самореалізації та покликаний запобігати перенесенню відповідальності на інших суб'єктів соціально-трудова відносин;

г) немає правильної відповіді.

33. Характеристики, які притаманні праці:

а) локальні та глобальні;

б) загальні та абстрактні;

в) кількісні та якісні;

г) фізичні та духовні.

34. Залежно від яких чинників працю поділяють на привабливу та непривабливу:

а) виду діяльності;

б) від рівня освіти;

в) ступня механізації;

г) умов праці.

35. Що є об'єктом вивчення «економіки праці»:

а) людина;

б) праця;

в) трудові ресурси;

г) персонал.

36. Елементами процесу праці є:

а) предмети праці, засоби праці та сама праця;

б) технологія діяльності;

в) організація праці;

г) усі перераховані елементи.

37. Чим характеризується принцип патерналізму:

а) сумісною відповідальністю людей, яка ґрунтується на особистій відповідальності і згоді, односторонності і спільності інтересів;

б) загостренням суперечностей у трудових відносинах;

в) прагненням працівників до самостійності і самореалізації, запобіганням перенесенню відповідальності на інших суб'єктів;

г) головною роллю держави у регулюванні соціально-трудова відносин.

38. Час основної роботи виконавця – це:

а) час, який потрібен для виконання трудових процесів з підготовки до роботи і виконання заключних робіт наприкінці зміни;

б) час, який надається виконавцям для відновлення сил і має за мету постійне підтримання високої працездатності працівника протягом усієї зміни;

в) затрати часу на догляд і утримання робочого місця або знарядь праці в належному стані протягом зміни;

г) час, упродовж якого дії виконавця і знарядь праці надають предмету праці інший кількісний та якісний стан.

39. Що розуміють під поділом праці:

- а) диференціацію видів трудової діяльності між різними групами працівників;
- б) потребу на працівників для заповнення вакантних місць;
- в) встановлення доцільних і бажаних пропорцій праці;
- г) встановлення доцільних і бажаних пропорцій чисельності персоналу.

40. Що означає термін «заробітна плата»:

- а) будь-яку винагороду або будь-який заробіток, який обчислюється в грошах за працю, яку виконано чи має бути виконано, або за послуги, які надано чи має бути надано;
- б) заробіток, який обчислюється в грошах за працю, яку виконано, або за послуги, які надано;
- в) будь-яку винагороду або будь-який заробіток, який обчислюється як правило в грошах;
- г) будь-яку винагороду за виконану праці.

41. З яких елементів затрат робочого часу складається норма часу на ремонтних роботах:

- а) часу основної та допоміжної роботи;
- б) часу технічного обслуговування робочого місця;
- в) часу організаційного обслуговування робочого місця;
- г) усі перераховані елементи затрат робочого часу.

42. Що враховується при розрахунку мінімального розміру заробітної плати:

- а) середній розмір заробітної плати;
- б) прожитковий мінімум;
- в) розмір державних соціальних допомоги;
- г) продуктивність праці.

43. Якими показниками визначається потреба в персоналі на різних підприємствах:

- а) попитом на працівників на ринку праці;
- б) пропозицією працівників на ринку праці;
- в) величиною попиту на продукцію, роботи чи послуги;
- г) величиною річного доходу (виручки) від реалізації продукції.

44. Які показники характеризують план праці:

- а) ріст продуктивності праці;
- б) ліміт чисельності працівників за категоріями;
- в) фонд заробітної плати в цілому на підприємстві, в галузях, у підрозділах, для категорій працівників;
- г) усі відповіді вірні.

45. Які методи визначають виробіток:

- а) грошовий, натуральний і вартісний;

- б) натуральний, вартісний і трудовий;
- в) вартісний, грошовий і трудовий;
- г) усі відповіді правильні.

46. За якими умовами виникає ринок праці:

- а) юридична свобода і здатність власника робочої сили за своїм розсудом розпоряджатись своїми здібностями до праці;
- б) відсутність у людини всього необхідного для ведення свого господарства як джерела одержання всіх потрібних для життя засобів існування;
- в) поява на ньому покупця-підприємця, який економічно змушений вийти на ринок праці, щоб купити запропоновану для продажу здатність до праці потрібних йому працівників;
- г) усі відповіді вірні.

47. Сутність соціального договору:

- а) у договорі обумовлюються умови праці, права та обов'язки сторін, режим праці і рівень її оплати, а також термін дії контракту;
- б) виступає як сукупність нормативів, за допомогою яких регулюється рівень заробітної плати працівників по галузях і регіонах;
- в) відбувається узгодження інтересів різних соціальних груп у найважливіших сферах суспільства: виробництві, обміні, розподілі та споживанні матеріальних і духовних благ;
- г) усі відповіді вірні.

48. Як вимірюються показники продуктивності праці:

- а) при їх визначенні вироблену продукцію співвідносять з витратами живої праці;
- б) розраховуються до одержання продукції;
- в) використовуються нормо-години потрібні для виготовлення одиниці продукції;
- г) розраховуються (за окремими культурами) за кожною технологічною операцією діленням затрачених на цій операції людино-годин на площу посіву відповідної культури.

49. Що розуміють під «трудодефіцитна кон'юнктура ринку праці»:

- а) попит перевищує пропозицію робочої сили;
- б) попит і пропозиція робочої сили досягли своєї рівноваги;
- в) пропозиція робочої сили значно перевищує попит;
- г) немає правильної відповіді.

50. Що таке «ринок праці»:

- а) сфера формування попиту і пропозиції на робочу силу;
- б) попит окремого роботодавця на робочу силу;
- в) потреба на працівників для заповнення вакантних робочих місць;
- г) диференціація видів трудової діяльності між різними групами працівників.

51. Робочий час у залежності від особливостей режиму роботи:

- а) погодинний і відрядний;

- б) денний і нічний;
- в) нормований і ненормований;
- г) нормований і відрядний.

52. Який з показників вимірювання безробіття є найважливішим:

- а) кількість безробітних;
- б) рівень безробіття за методологією МОП;
- в) рівень зареєстрованого безробіття;
- г) усі відповіді вірні.

53. Показники, які характеризують норму праці за статичним нормуванням:

- а) витрати, визначені на основі досвіду окремих осіб;
- б) середні показники, отримані з масових звітних даних;
- в) норми витрат праці, які діють на сусідніх підприємствах;
- г) витрати, визначені на основі досвіду групи осіб.

54. Що розуміється під терміном «кооперація праці»:

а) процес розмежування різних видів діяльності працівників, внаслідок їх спеціалізації на виконанні певного кола функцій, за яких окремі працівники виконують різні роботи або трудові операції, які взаємодоповнюють одна одну;

б) форма об'єднання трудової діяльності певної чисельності людей, що беруть участь у виконанні одного і того ж або різних, але пов'язаних між собою виробничих процесів;

в) процес розмежування працівників в процесі трудової діяльності з метою досягнення певних намічених кінцевих результатів;

г) немає правильної відповіді.

55. Яким показником вимірюється кількість витрат живої праці на виробництво одиниці продукції:

- а) технологічна трудомісткість;
- б) продуктивність праці виробництва продукції;
- в) трудомісткість виробництва продукції;
- г) усі відповіді правильні.

56. Чому сприяє раціональний режим праці та відпочинку:

а) якнайкраще забезпечує підвищення працездатності;

б) якнайкраще забезпечує підвищення продуктивності праці;

в) зберігає здоров'я людини та створює умови для гармонійного розвитку особистості;

г) усі відповіді вірні.

57. Принцип одночасної роботи людини і машини:

- а) принцип паралельності;
- б) принцип оптимальної інтенсивності праці;
- в) принцип пропорційності;
- г) принцип безперервності.

58. Зайнятість конкретної особи протягом неповного робочого часу або з неповною оплатою чи недостатньою ефективністю – це:

- а) повна зайнятість;
- б) неповна зайнятість;
- в) вільно вибрана зайнятість;
- г) тимчасова.

59. Який основний принцип Конвенції про охорону заробітної:

- а) своєчасна і повна виплата заробітної плати;
- б) диференціація оплати праці;
- в) усунення протизаконної практики щодо заробітної плати;
- г) усі відповіді правильні.

60. Особливості тимчасових робочих місць у сільськогосподарському виробництві:

- а) характеризуються переміщенням виконавців і засобів виробництва;
- б) не змінюють свого розташування у просторі;
- в) це просторове об'єднання робочих місць з іншими, особливо при здійсненні робіт потоковим способом – посівні, збиральні;
- г) виконавці здійснюють трудові дії в обмеженому просторі.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Закон України Про оплату праці № 341-IX від 05.12.2019, ВВР, 2020, № 13, ст.68; № 440-IX від 14.01.2020, ВВР, 2020, № 28, ст.188 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-vr#Text>
2. Агавердієва Х.Ф., Іванісов О.В., Лебединська О.С. Соціальний аудит у теоретичному полі соціальної відповідальності // Бізнес-Інформ. 2018. № 4. С. 272–278.
3. Економіка праці : навчальний посібник / за заг. ред. Г. В. Назарової. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 330 с.
4. Економіка праці : навчальний посібник [електронний ресурс] / за заг. ред. Г. В. Назарової. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. – 330 с.
5. Економіка праці та соціально-трудова відносини: практикум. Навч. посібник [М.В. Семикіна, М.В. Бугаєва, Л.Д. Запірченко та ін.] / за наук. ред. екон. наук, проф. Семикіної М.В. – Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф., 2020. – 228 с.
6. Економіка праці та соціально-трудова відносини: навч. посіб. / О. В. Безпалько та ін.; за заг. ред. О. В. Безпалько. – К. : Кафедра, 2020. – 310 с. ISBN 978-617-7301-76-8.
7. Економіка праці й соціально-трудова відносини : навч. посіб. / [І. Б. Скворцов, В. В. Войцеховська, О. Я. Загорецька та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. І. Б. Скворцова. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. 265 с.
8. Економіка праці та соціально-трудова відносини [Електронний ресурс]: підруч. для студ. спец. 051 «Економіка» / О. І. Іляш, Н. О. Черненко, О. А. Шевчук, О. О. Трофименко, С. С. Гринкевич, Я. І. Глущенко; друге видання, за заг. ред. проф. О. І. Іляш, Н. О. Черненко; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Електрон. текстові дані (1 файл: 1,73 Мбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2023. – 371 с.
9. Колот А.М. Грішнова О.А., Герасименко О.О. та ін. Економіка праці і соціально-трудова відносини: Підручник. К : КНЕУ, 2019. 711 с.
10. Ткучук В.А., Ланченко Є.О. Балан О. Д., Гаврилюк І. П. Економіка праці й соціально-трудова відносини: навч. посібник. Київ: НУБіП України, 2022. 616 с.

Допоміжна

11. Бухало О.В. Василішин С.І., Ярова В.В. Індикатори соціальної відповідальності як складова інтегрованої звітності агробізнесу в умовах війни. Причорноморські економічні студії. 2024. Вип. 87. С. 81–91. - DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.87-13>.
12. Бухало О.В., Нежид Ю. Місце оплати праці в концепції соціально відповідального бізнесу аграрного сектора економіки. Науковий погляд:

економіка та управління. 2024. № 3 (87). С. 47–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2024-87-8>

13. Бухало О.В. Економіка праці в умовах цифрової економіки. Журнал з менеджменту, економіки та технологій. Journal of management, economics and technology. Харків: ДБТУ, 2024. № 3. С. 84-99. - DOI: <https://doi.org/10.69803/2312-3427-2024-3-84>. (включено до Index Copernicus).

14. Васильченко В.С. Державне регулювання зайнятості: навч. посібник К.: КНЕУ, 2019. 252 с.

15. Крушельницька О., Мельничук Д. Управління персоналом: Навчальний посібник 2-е вид., перероб. й доп. К.: Кондор, 2017. 304 с.

16. Соціальна економіка : навч. посіб. / Г. В. Назарова, С. Ю. Гончарова, Ю. В. Сотнікова, Н. В. Аграмакова. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. – 275 с.

17. Цимбалюк С. О. Індикатори оцінювання політики оплати праці у контексті реалізації принципів гідної праці // Економіка та держава. 2018. № 4. С. 12–16.

18. Чернега І.І., Фротер О.С., Бондаренко Н.В., Бленда Н.О., Бурляй О.Л. Соціальне підприємництво та лідерство в процесі управління соціально-трудовими відносинами // «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Техніка», Серія «Фізико-математичні науки»): журнал. 2023. № 1(15). 2023. С. 72-84.

19. Чернега І. І., Нестерчук Ю.О., Соколюк С.Ю., Непочатенко О.А., Жарун О.В. Конкурентні переваги соціально-економічного механізму підприємницької діяльності у бізнес-середовищі та економічна безпека бізнесу // Вісн. ХНАУ. Серія «Економічні науки». 2021. № 2 (2). С. 62-73.

20. Чистов С.М. Никифоров А.Є., Куценко Т.Ф. та ін. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. Вид. 2-ге, доопрац. і допов. К.: КНЕУ, 2018. 440 с.

Інформаційні ресурси

21. Аграрний сектор України. URL: agroua.net

22. Бібліотеки в Україні. URL: [http:// www. library. univ.kiev.ua/ukr/res/resour.php3](http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/res/resour.php3)

23. Бібліотеки та науково-інформаційні центри України. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libukr.html>

24. Верховна Рада України. URL: www.rada.gov.ua

25. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua

26. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. URL: [http://www. library. lviv.ua/](http://www.library.lviv.ua/)

27. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: www.minagro.kiev.ua

28. ННЦ «Інститут аграрної економіки». URL: www.iae.kiev.ua

29. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL:
<http://www.nbuv.gov.ua/>
30. Сайт журналу «Заробітна плата».
<https://profprensa.com/vydannya/zarobitna-plata/>

Навчальне видання

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ І СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ

Методичні вказівки
для самостійного вивчення дисципліни
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної та заочної форми навчання за спеціальністю 051 «Економіка»

Укладач:
БУХАЛЮ Олена Василівна

Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman
Папір для цифрового друку. Друк ризографічний.
Ум. друк. арк. __.
Наклад ____ пр.
Державний біотехнологічний університет
61002, м. Харків, вул. Алчевських, 44